

Р.С. Филь,
С.П. Филь

ПАТЕНТНА ІНФОРМАЦІЯ ЯК СКЛАДОВА НАУКОВО-ТЕХНІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті аналізується значення патентної інформації в науково-технічній діяльності та акцентується увага на основних проблемах проведення пошуку патентної інформації.

Ключові слова: патентна інформація, науково-технічна діяльність, об'єкти промислової власності, патентні дослідження, винахід, корисна модель.

В статье анализируется значение патентной информации в научно-технической деятельности и акцентируется внимание на основных проблемах проведения поиска патентной информации.

Ключевые слова: патентная информация, научно-техническая деятельность, объекты промышленной собственности, патентные исследования, изобретение, полезная модель.

Paper analyzes the importance of patent information in science and technology activities and focuses on the main problems of the patent information.

Keywords: patent information, science and technology activities, industrial property objects, patent research, invention, utility model.

Одним із пріоритетних напрямів держави є забезпечення розвитку науки і техніки як визначального фактора прогресу суспільства, підвищення добробуту його членів, їх духовного та інтелектуального зростання. Національна підтримка науково-технічного прогресу дозволяє сприяти економічному, культурному та освітньому зростанню громадян, створювати умови для реалізації інтелектуального потенціалу громадян у сфері наукової і науково-технічної діяльності та спрямовувати політику на забезпечення використання досягнень вітчизняної та світової науки і техніки для задоволення потреб її громадян.

Науково-технічна діяльність є проявом інтелектуальної й творчої діяльності, спрямованої на одержання і використання нових знань у всіх галузях техніки і технологій. Її основними видами є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням наукових і науково-технічних знань до стадії практичного їх використання [1, ст. 1].

Для задоволення потреб суспільства в результаті науково-технічної діяльності створюється продукція, яка може бути об'єктом промислової власності (винахід, корисна модель, промисловий зразок, композиції (топографії) інтегральних мікросхем, географічні позначення та торгові марки). Але, на жаль, не всі результати науково-технічної діяльності можуть стати об'єктами промислової власності. Відповідно до норм чинного законодавства багато з них залишаються поза межами правової охорони.

Особливістю набуття прав на об'єкти промислової власності є те, що вони підлягають обов'язковій державній реєстрації на підставі їх кваліфікації та видання правоохоронного документа на них.

На винаходи, корисні моделі, промислові зразки видається патент, а на торгові марки, компонування (топографії) інтегральних мікросхем та географічні позначення – свідоцтво. Патент (свідоцтво) надають власнику монопольне право на те чи інше технічне рішення. При цьому він може притягти порушника патенту до відповідальності, пред'явити йому позов у вигляді грошової компенсації завданої шкоди, зажадати від судових органів накладення арешту, а потім і конфіскації контрафактного товару. Варто зауважити, що український патент (свідоцтво) діє тільки в Україні, а в усіх інших країнах це науково-технічне рішення може вільно і безборонно використовуватись іншими особами.

Слід зауважити, що промисловий зразок охороняє зовнішній вигляд продукту, торгові марки – позначення на товари та послуги, компонування (топографії) інтегральних мікросхем – мікроелектронний виріб в цілому, географічні позначення – засвідчення географічного місця походження товару. З-поміж усіх перелічених вище об'єктів промислової власності тільки в рамках винаходу або корисної моделі забезпечується досягнення технічного результату пристрою (способу), який охороняється.

На сьогодні сучасна економіка – це науково-технічна діяльність винахідників, раціоналізаторів, інтелектуальний потенціал інженерів. Тому для створення конкурентоспроможного продукту розробники використовують патентну інформацію на всіх етапах життєвого циклу об'єктів науки та техніки. З її використанням здійснюється розробка технічних нововведень і їх патентування, визначаються перспективи комерціалізації створених об'єктів промислової власності, вирішуються питання просування на ринку нових об'єктів техніки і забезпечується їх патентна чистота тощо.

При здійсненні пошуку патентної інформації постає безліч проблем із доступом до пошукових джерел патентної інформації, браком кваліфікованих спеціалістів (патентознавців), коштів на проведення досліджень та контролем якості збору патентної інформації.

Питання патентної інформації та документації вивчали науковці в галузі цивільного та адміністративного права: Н.О. Артамонова, Ф.Ю. Буслович, О. Брагарник, В.О. Жаров, Г.П. Добриніна, В.Л. Петров, Є.І. Нагорний, О.В. Масіч, Л.М. Овсяннікова, З.П. Сульдїна, М.М. Великанова, В.В. Комишин, І. Петренко, М. Шенкаренко, Н.М. Тимофіїва та інші. Основні питання, які вони досліджували в своїх наукових працях, – це проведення патентних досліджень при розробці продукції та патентуванні об'єктів промислової власності, вивчення проблематики доступу та захисту патентно-інформаційних ресурсів, укладання договорів на проведення патентних досліджень тощо. На жаль, науковцями недостатньо вивчено питання використання патентної інформації в науково-технічній діяльності.

Метою нашої наукової статті є дослідження й обґрунтування визначення патентної інформації як складової науково-технічної діяльності та аналіз правового регулювання проведення пошуку патентної інформації.

Патентна інформація являє собою інформацію про заявлені та зареєстровані патентним відомством винаходи, корисні моделі, промислові зразки і товарні знаки. Окрім науково-технічних відомостей, патентна інформація містить відомості правового характеру: про правовий статус об'єктів і його зміни з часом, про винахідників, заявників і патентовласників, про передачу прав на об'єкти інтелектуальної власності тощо.

Авторами статті зауважено, що, порівняно з іншими видами наукової та науково-технічної інформації, патентна інформація має ряд переваг:

- унікальність інформації полягає в тому, що відомості, які містяться в патентних документах, надалі не дублюється в інших джерелах інформації;
- оперативність, що дозволяє ознайомитись з новітніми розробками конкурентів, ще на стадії їх створення;
- надійність інформації підтверджується висновками державної науково-технічної експертизи;
- структурованість інформації забезпечує викладення тексту патентного документу у встановленій формі;
- систематичність інформації передбачає наявність реєстраційних номерів та класифікаційних індексів для кожного документу.

На сьогодні забезпечення потреб суспільства України в інформації стосовно об'єктів промислової власності є одним із найважливіших напрямів діяльності Державної служби інтелектуальної власності (далі – Відомство). Відомство та її структурні підрозділи забезпечують упорядкування патентних джерел та ресурсів України.

До основних джерел патентної інформації України відносять офіційний патентний бюлетень “Промислова власність”, патентні бази даних Державного підприємства “Український інститут промислової власності” (далі – Укрпатент) та бібліотета Українського інституту науково-технічної і економічної інформації.

В офіційних патентних бюлетенях “Промислова власність” містяться реферативні дані про винахід (корисну модель), які дають досить приблизне уявлення про суть винаходу (корисної моделі).

На відміну від патентних бюлетнів, патентні бази даних винаходів (корисних моделей) містять повний текст опису винаходу з кресленням, який дає вичерпну інформацію про технічний рівень самого винаходу, аналіз відомих аналогів, мету його створення, обсяг правової охорони тощо.

Починаючи з 2007 року, Відомство забезпечило безоплатний доступ до спеціалізованої бази даних “Винаходи (корисні моделі) в Україні”. В цій базі даних міститься інформація про бібліографічні дані, реферати, формули та описи до патентів. Окрім спеціалізованої бази даних “Винаходи (корисні моделі) в Україні”, Державною службою інтелектуальної власності України розроблено наступні бази даних: “Зареєстровані в Україні знаки для товарів і послуг”, “Відомості про міжнародну реєстрацію знаків, які отримали правову охорону в Україні”, “Перспективні винаходи України”, інтерактивну базу даних “Промислові зразки, зареєстровані в Україні”, “Відомості про добре відомі знаки в Україні” тощо.

Окрім безкоштовного доступу до українських патентних баз даних, державі надається безкоштовний доступ до патентних баз даних світових країн та міжнародних організацій в сфері інтелектуальної власності (Всесвітня організація інтелектуальної власності, Європейська патентна система та Євразійська патентна система).

З 1998 року в Україні проведення патентних досліджень регламентується стандартом ДСТУ 3575-97 “Патентні дослідження. Основні положення та порядок проведення” [2]. Метою патентних досліджень за цим стандартом є визначення патентної ситуації щодо об'єкта господарської діяльності (далі – ОГД) [2, с. 4]. До об'єкта господарської діяльності відносять продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослин і тварин; спосіб та позначення товарів та послуг) [2, с. 5].

Для створення конкурентоспроможного продукту на світовому ринку без патентного пошуку розпочинати його розробку неприпустимо. Адже без такого пошуку можна не просто створити уже запатентований об'єкт промислової власності, а й порушити чужі права власника, що призводять до негативних наслідків. Патент дослідження доцільно проводити на всіх стадіях його життєвого циклу.

Науковець В.Л. Петров стверджує, що кожна стадія життєвого циклу ОГД є творчим або виробничим процесом, який виконується суб'єктом господарської діяльності та закінчується створенням відповідної продукції, що має корисні властивості і призначена для використання споживачами [3].

При виконанні науково-дослідних робіт відповідно до ДСТУ 3973-2000 "Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Правила виконання науково-дослідних робіт. Загальні положення" за необхідності проводять патентні дослідження для вивчення й аналізу вітчизняних та закордонних технічних рішень, які захищені патентами, що є важливою умовою забезпечення якості досліджень та високого науково-технічного рівня результатів виконання науково-дослідних робіт. Попередні патентні дослідження проводять із метою аналізу властивостей об'єкта дослідження, які відповідають вимогам правової охорони об'єктів інтелектуальної власності [4, с. 7].

При виконанні дослідно-конструкторських робіт відповідно до ДСТУ 3974-2000 "Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Правила виконання дослідно-конструкторських робіт. Загальні положення" головний виконавець дослідно-конструкторської роботи повинен провести патентні дослідження, якщо це передбачено технічним завданням на дослідно-конструкторську роботу для вивчення та аналізу вітчизняних та зарубіжних технічних рішень, які захищені авторськими свідоцтвами або патентами, що є важливим критерієм забезпечення якості та конкурентоспроможності технічної продукції та її експортних можливостей [5, с. 8–10]. Технічне завдання роботи розробляють на основі наукового прогнозування та перспектив подальшого розвитку, результатів виконання попередніх досліджень і експериментальних робіт, аналізу патентної, науково-технічної документації, інформаційних матеріалів щодо новітніх досягнень вітчизняної та зарубіжної науки і техніки, а також досвіду попереднього розроблення та експлуатації аналогічної продукції [5, с. 11].

Патентні дослідження є досить складною і тривалою роботою, яка здійснюється на договірній основі або планово-технічній документації на виконання НДДКР (тематичних картках, заявках на розробку та створення ОГД, вихідних вимогах замовника, техніко-економічних обґрунтуваннях, технічних та тактико-технічних завданнях) за фіксовану оплату [4–5].

Сторонами такого договору можуть виступати, як фізичні, так і юридичні особи. Виконавцями за таким договором можуть бути як спеціалісти в галузі інтелектуальної власності, так і спеціалізовані установи.

Основним документом, який складається на основі результатів проведення патентних досліджень, є звіт про патентні дослідження, власником оригіналу якого виступає суб'єкт господарської діяльності. Власник звіту про патентні дослідження може використовувати матеріали звіту при розробці документів, а саме при оформленні вихідних вимог замовника на виконання НДДКР, звітів про проведення НДДКР, технічних та тактико-технічних завдань на виконання НДДКР тощо.

Проаналізувавши авторами наведені вище державні стандарти, можна зробити висновок, що патентні дослідження проводяться за необхідності (при виконанні науково-дослідної роботи) та якщо це передбачено технічним завданням

(при виконанні дослідно-конструкторської роботи), а про обов'язковість їх проведення навіть і не йдеться. Отже, постає питання, як можна витратити кошти на розроблення науково-технічну продукцію (мається на увазі промисловий пристрій або спосіб) без аналізу патентної інформації на предмет існування цієї продукції або її конструкторського елемента в світі та порушення прав власників патентів на об'єкти промислової власності?

На нашу думку, особливістю патенту є те, що об'єктом винаходу (корисної моделі) може бути не тільки кінцевий стан розробки пристрою, а його проміжний стан. Іншими словами, можна сказати, що чинне законодавство в галузі інтелектуальної власності не потребує при державній реєстрації об'єкта промислової власності підтвердження промислового впровадження об'єкта.

Якщо виконувати НДДКР без проведення патентних досліджень, то можна створити при цьому науково-технічну продукцію, наприклад ту, що вже раніше була зареєстрована патентом. Як наслідок, замовник або виконавець НДДКР потрапляє під адміністративну або кримінальну відповідальність за незаконне використання патенту.

У статті 51-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення встановлюється, що незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності, привласнення авторства на такий об'єкт або інше умисне порушення прав на об'єкт права інтелектуальної власності тягне за собою накладення штрафу від десяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання і матеріалів, які призначені для її виготовлення [6, ст. 51-2].

Кримінальним кодексом України передбачена відповідальність за незаконне використання об'єктів інтелектуальної власності або інше умисне порушення права на ці об'єкти, якщо це завдало матеріальної шкоди у значному розмірі. Ці діяння караються штрафом від двохсот до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією та знищенням відповідної продукції та знарядь і матеріалів, які спеціально використовувались для її виготовлення [7, ст. 177].

У ході аналізу патентно-інформаційних забезпечення як в Україні, так і в провідних державах світу, нормативно-правових актів у галузі цивільного, адміністративного та кримінального права виявлено ряд проблем у проведенні патентних досліджень, окрім тих, що розглядалися вище, також можна виділити проблеми кадрового забезпечення фахівців в галузі інтелектуальної власності.

Не можна не погодитися з О. Брагарником, що якісні патентні дослідження може проводити фахівець, який не тільки добре обізнаний в галузі інтелектуальної власності, а й ясно розуміє цю технологію, може легко визначити еквіваленти цієї технології, знає термінологію, що використовується в цій галузі [8, с. 16–17].

Наприклад, якщо фахівець має освіту в галузі медицини, то він використовуючи власними знаннями в цій галузі може зрозуміти технічний результат, який досягається в запатентованому винаході (корисній моделі). Як правило, цей фахівець із різних причин не в змозі якісно оцінювати патентну документацію в іншій галузі.

Наразі суб'єктами проведення пошуку патентної інформації за договором або в рамках проведення НДДКР виконується особисто спеціалістом в сфері інтелектуальної власності (патентознавцем, науковим співробітником, патентним повіреним, державним експертом Укрпатенту) або спеціалізованою організацією

(Українським центром інноватики та патентно-інформаційних послуг, комерційною фірмою).

Керівник або відповідальний виконавець НДДКР при їх виконанні замовляють патентному підрозділу, який знаходиться в структурі суб'єкта господарської діяльності, проведення патентних досліджень для визначення патентної ситуації щодо науково-технічної розробки в межах роботи [2, с. 5]. Якщо в структурі суб'єкта господарської діяльності відсутній такий підрозділ, тоді проведенням патентних досліджень може займатися працівник (патентознавець), до функціональних обов'язків якого входить здійснення охорони прав інтелектуальної власності.

Згідно з Положенням про представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених), патентний повірений має право відповідно до законодавства, у межах доручення особи, яку він представляє, виконувати всі пов'язані з цим дії у відносинах з Державною службою інтелектуальної власності, а також судовими органами, кредитними установами, іншими фізичними та юридичними особами [9].

Український центр інноватики та патентно-інформаційних послуг є філією Державного підприємства "Український інститут промислової власності" [10]. Фахівці цього центру здійснюють пошук інформації щодо винаходів, корисних моделей, промислових зразків, знаків для товарів і послуг, проведення патентних досліджень щодо виявлення порушення прав власників чинних охоронних документів, а також патентних досліджень для визначення тенденцій розвитку об'єктів господарської діяльності, та здійснення оцінки вартості об'єктів інтелектуальної власності [10].

Для проведення пошуку патентної інформації, яка містить відомості, віднесені до державної таємниці (секретні винаходи (корисні моделі) в Укрпатенті, створено патентну базу з обмеженим допуском. База використовується державними експертами з питань таємниць Укрпатенту.

За необхідності проведення пошуку керівником або виконавцем НДДКР із обмеженим допуском їм потрібно отримати від:

- Служби безпеки України форму допуску, що надає право ознайомлення з державною таємницею;
- державного експерта з питань таємниці Укрпатенту висновок щодо наявності відомостей, які можуть бути віднесені до державної таємниці, із наведенням наявних при цьому потенційних небезпек витоку таємної інформації та можливої шкоди державі;
- власника патенту письмовий дозвіл на ознайомлення зі створеним ним таємним документом.

Водночас практична реалізація описаного порядку проведення патентного пошуку в базі Укрпатенту з обмеженим допуском є вкрай ускладненою. Основною проблемою є визначення чіткого переліку документів, із якими необхідно ознайомитися, та ідентифікації їх авторів, які мають надати дозвіл на ознайомлення. Фактично, виникає замкнене коло, за яким визначити автора можна, лише ознайомившись із рефератом патенту, а ознайомлення можливо за умови володіння інформації щодо автора патенту та отримання від нього дозволу на ознайомлення із ним. За часів СРСР це питання вирішувалося публікуванням та розсилкою відповідного таємного бюлетеню, який містив реферати патентів із переліком їх авторів. В Україні подібне видання не публікується більше 20 років, що примушує керівників та виконавців НДДКР із обмеженим допуском проводити патентні дослідження із використанням лише відкритих українських джерел. Надалі брак

інформації призводить до того, що фахівці з питань охорони прав інтелектуальної власності (патентознавці), оформлюючи матеріали заявки на видачу секретного патенту в Україні, не в змозі встановити патентну чистоту, новизну та рівень техніки створеного об'єкта промислової власності. Результат подачі подібної заявки спрогнозувати неможливо.

Для тимчасового вирішення проблеми вбачається за доцільне проводити пошуки за відкритим патентним базам провідних світових держав, зокрема: США, Росії, Англії, Німеччини, Франції, Китаю, Японії. Патенти кожної з цих держав доступні як у національних базах даних, так і в базах даних міжнародних патентних відомств.

Отже, враховуючи викладене вище, зазначимо, що однією з основних складових частин науково-технічної діяльності й надалі залишається патентна інформація. Незважаючи на існування в Україні правового поля, яке регулює процедуру проведення патентних досліджень за загальнодоступними джерелами патентної та іншої науково-технічної інформації, його практична реалізація є вкрай ускладненою. Описані у статті перепони створюють сприятливі умови для скоєння правопорушень щодо прав авторів винаходів (корисних моделей). Для усунення зазначених прогалин пропонується провести гармонізацію законодавства в галузі інтелектуальної власності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 13 грудня 1991 року № 1977-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 12. – Ст. 165.
2. Патентні дослідження. Основні положення та порядок проведення : ДСТУ 3575-97. – [Чинний від 1998.01.01]. – К. : Держстандарт України, 1997. – 14 с.
3. Патентні дослідження : методичні рекомендації / За ред. В.Л. Петрова. – К. : Видавничий дім “Ін Юре”, 1999. – 264 с.
4. Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Правила виконання науково-дослідних робіт. Загальні положення : ДСТУ 3973-2000. – [Чинний від 2001.07.01]. – К. : Держстандарт України, 2001. – 20 с.
5. Система розроблення та поставлення продукції на виробництво. Правила виконання дослідно-конструкторських робіт. Загальні положення : ДСТУ 3974-2000. – [Чинний від 2001.07.01]. – К. : Держстандарт України, 2001. – 38 с.
6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 року № 8073-Х // Відомості Верховної Ради Української РСР. – 1984. – Дод. до № 51. – Ст. 1122.
7. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
8. *Goel G., Aching R., Брагарник О.* Чи можна провести “ідеальний” патентний пошук? // Інтелектуальна власність: Науково-практичний журнал. – 2009. – № 8. – 68 с.
9. Про затвердження Положення про представників у справах інтелектуальної власності (патентних повірених) : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.08.1994 № 545.
10. Філії Державного підприємства “Український інститут промислової власності” “Український центр інноватики та патентно-інформаційних послуг” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ip-centr.kiev.ua>.

Отримано 20.06.2014